likte ise büyük oğluna tevcih edilirdi. Gediksiz kalan oğlu da bundan pay alırdı. Erkek evlâdı olmayan kâtibin dirliği kesinlikle dışarıdan bir kimseye verilmez, mülâzımlarından birine tevcih edilirdi. Münhal mülâzım gediği ise şâkirderden birine verilirdi (Uzunçarşılı, *Merkez-Bahriye*, s. 49). IV. Mehmed zamanında gedikli divan kâtiplerinin mevcudu altmış, şâkirdlerinin mevcudu ise on sekiz kadardı (Abdurrahman Abdi Paşa, *a.e.*, s. 543). Aynı şekilde kethüdâ bey kâtibi, çavuşlar kâtibi gibi hizmetliler de gedikli statüsündeydi. Devlet merkezindeki gedikli kâtip, çavuş ve müteferrikaların bir kısmı maaşlı, bir kısmı dirlikliydi. Gedikli timar veya gedikli zeâmet tasarruf eden görevliler **cebelü*** beslemekle mükellef tutulmuyordu.

Gedikli tabiri Osmanlı askerî teşkilâtında kıdemli yeniçeriler için kullanılırdı. Fakat esas itibariyle yeniçeri ağasının devamlı olarak yanında bulunan on dokuz kişilik maiyeti bu sıfatla anılırdı. Fâtih Sultan Mehmed zamanında ihdas edilen bu sınıf (*Mebde-i Kānûn-ı Yeniçeri*, vr. 75[a]) ağanın yaverliğini, irtibat subaylığı vb. hizmetlerini görü... yeniçerilerden, bellerine bağla... râser kuşakla ayrılan ve kend... râser kuşaklılar" da denilen ... lilerinin en kıdemlisine "başm... verilirdi. Ağanın en yakın ada... hizmetkârı olan bu görevlinin bir derece altında orta mehter vardı. Bunun başlıca vazifesi, divan toplantılarının yapıldığı Kubbealtı'nın düzeni ve temizliğiyle meşgul olmaktı. Daha aşağı rütbedeki küçük mehter ise Ağakapısı'ndaki tâlimhâneye nezaret ederdi. Bunun da altında saraç, çuhadar, mataracı, câmedar, tüfekçi, gönderci (mızrakçı), bayraktar, tuğcular ve mumcular gibi görevliler bulunurdu. Ağakapısı'ndaki hizmetleri sırasında başlarına mücevveze, ağanın maiyetinde bir yere giderken de yünlüksüz keçe giyen ağa gediklilerinin baş, orta ve küçük mehter denilen zâbitleri terfi ederse bölükbaşı veya âriyetî çavuş (çavuş vekili) olurlardı. Suçlu ağa gediklilerinin cezası genellikle, kendilerine bir imtiyaz sağlayan bellerindeki kuşakların alınması şeklinde verilirdi.

İstanbul bedesteninde görevli dellâllar da gedikliydi. Sayıları belli olan gedikli dellâlların tayin ve azilleri çavuşbaşının arzı üzerine bizzat sadrazam tarafından yapılırdı. Bu dellâlların başlıca görevi halkın esnaf tarafından aldatılmasını önlemekti.

Gedik tabirinin "esnaf gediği, dükkân gediği" gibi Osmanlı esnaf ve maliye teşkilâtında da birçok kullanımı vardır (bk. GEDİK).

Cumhuriyet dönemi Türk Silâhlı Kuvvetleri'nde çıkarılan ve 1951 yılına kadar kullanılan özel bir kanunla yükümlülüklerinden fazla askerlik hizmetinde bulunan erbaşlara gedikli denmiştir. Bunların rütbeleri aşağıdan yukarıya doğru çavuş, üstçavuş, başçavuş ve başgedikli idi. Önceleri erat sınıfından kabul edilen gedikli çavuşların statüsü daha sonra yükseltilmiş ve kendilerine "astsubay" denilmiştir. Günümüzde astsubaylar kendileri için açılan okullardan yetişmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

BA, *MD*, nr. 7, s. 500; nr. 8, s. 109; nr. 12, s. 578; nr. 160, s. 1; *Mebde-i Kānûn-ı Yeniçeri*, vr. 50[a], 71[a], 75[a]-76[b], 86[a], 90[a]; *Kitâb-ı Müstetâb* (nşr. Yaşar Yücel), Ankara 1974, s. 3, 4, 8, 10; Koçi Bey, *Risâle* (Aksüt), s. 60, 90; Abdurrahman Abdi Paşa, *Kānunnâme* (*MTM*, I/3 [1331] içinde), s. 543; D'Ohsson, *Tableau général*, VII, tür.yer.; Abdurrahman Vefik, *Tekâlif Kavâidi*, İstanbul 1328, I, 209-210; Uzunçarşılı, *Kapukulu Ocakları*, I, 181, 403-404; II, 38, 79, 165; a.mlf., *Saray Teşkilâtı*, s. 147-149,

ABDÜLKADİR GEDİKZÂDE

bk. GEDİKZÂDE, Abdülkadir

Hadis âlimi.

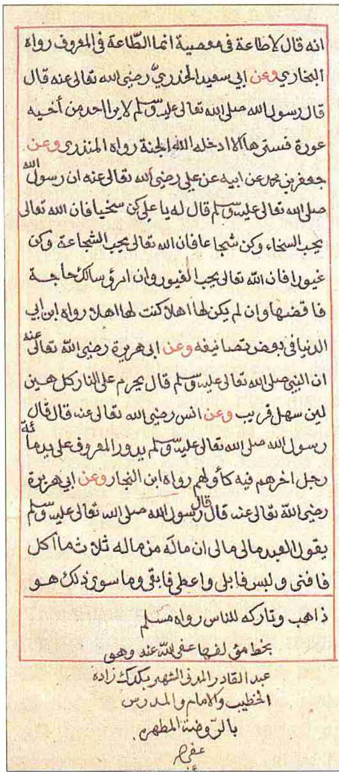
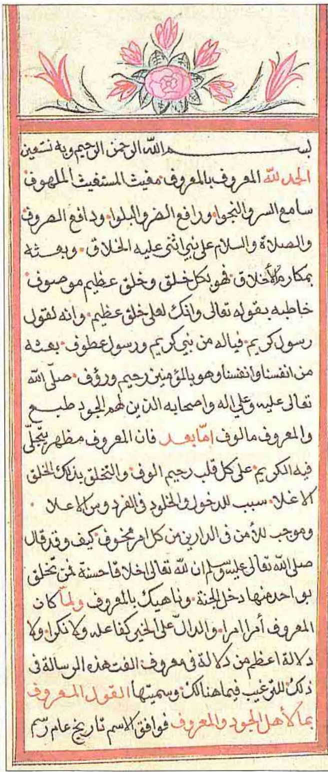
GEDİKZÂDE, Abdülkadir

Ebü'l-Mefâhir Zeynüddîn Abdülkādir b. Halîl b. Abdillâh er-Rûmî (ö. 1187/1773)

Hadis âlimi.

1140'ta (1727-28) Medine'de doğdu. Gedikzâde lakabı ve Rûmî nisbesi onun Türk asıllı olduğunu düşündürmekteyse de kaynaklarda buna dair bir bilgiye rastlanmamıştır. Öğrenim hayatına Kur'ân-ı Kerîm'i ezberleyerek başlayan Gedikzâde, daha sonra Şeyhülkurrâ Muhammed es-Sücâî'nin Kur'an derslerine devam etti ve tecvid öğrendi. Kāsım b. Fîrruh eş-Şâtıbî'nin kıraate dair manzum eseri *Hırzü'l-emânî*'yi ezberledi. Medine'nin önde gelen âlimlerinin derslerine devam ederek tahsil hayatını sürdürdü. Ebû Abdullah Muhammed b. Tayyib el-Fâsî ve Muhammed Hayât es-Sindî'den hadisle ilgili kaynakların çoğunu okudu. Özellikle İbnü't-Tayyib'den çok faydalandı ve ders takrirlerinde onun yardımcısı oldu.

Güzel tilâvetiyle temayüz eden ve Mescid-i Nebevî'de imamlık yapan Gedikzâde daha sonra Mısır'a giderek Dâvûd b. Süleyman el-Harbetâvî'den ders okudu ve ondan icâzet aldı (1168/1754-55). Ayrıca Ahmed b. Abdülfettâh el-Melevî, Ahmed b. Hasan el-Cevherî, Muhammed b. Muhammed el-Belîdî gibi âlimlerden istifade etti. Mısır'da evlendikten sonra Anadolu'ya seyahat etti, oradan da Medine'ye döndü; ancak Medine'de uzun süre kalmadı ve tekrar Mısır'a geçti. Hayatta kalan hocalarını dolaşarak onlardan faydalanmaya çalıştı. Bu sırada tanıştığı İsmâil b. Mustafa el-Kemâhî'nin delâletiyle hitabet görevi aldı; Medine usulü irad ettiği hutbeleriyle kalabalık cemaatlerin ilgisini çekti. Daha sonra İstanbul'a giderek bir müddet kaldı. Kur'an okuyuşuna hayran kalan ve tebdili kıyafetle çeşitli yerlerde onun kıraatini dinleyen zamanın Osmanlı sultanı (muhtemelen III. Mustafa) kendisini sarayda imam olarak görevlendirmek istedi. Bunu haber alan saray imamı, Gedikzâde'yi evine davet ederek ona sesini bozacak bir şey içirdi. Bunun üzerine Gedikzâde İstanbul'dan kaçarak Mısır'a döndü ve hadisle meşgul olmaya devam etti. Ayrıca gerek Medine'de gerekse gezdiği yerlerde tanıdığı hocaları için bir mu'cem hazırlamaya başladı. Ardından Halep'e geçen Gedikzâde burada Ebü'l-Mevâhib el-Kādirî'den *Şahîh-i Buhârî* okuyup icâzet aldı. Bu arada İbrâhim b. Muhammed et-Trablusî ve Derviş Mustafa el-Malakî'den faydalandı. Bir müddet sonra Trablusşam'a giderek Abdülkādir eş-Şek'âvî'den de icâzet aldı. Gittiği yerlerde uzun süre kalmayan ve özellikle hadis alanında istifade edeceği âlimlere ulaşmak için durmadan seyahat eden Gedikzâde, bugün Konya'ya bağlı bir ilçe merkezi olan Hâdim'e gidip buranın müftüsünden "evveliyye" hadislerini ("evvel" kelimesiyle başlayan hadisler) okumak istediyse de bu zatın isnad bilgisine sahip olmadığını görünce Mısır'a döndü. Burada özellikle hadis ricâli ve isnad konusunda önemli gelişmeler kaydetti. Mısır'dan tekrar ayrılan Gedikzâde Medine ve Mekke'ye uğradıktan sonra güneye yönelerek San'a'ya ulaştı. Kevkebân'da Abdülkādir b. Ahmed el-Kevkebânî ve Şibâm'da İbrâhim b. Îsâ el-Hasenî ile buluştu. 1185 (1771) yılında gerçekleşen ve Yemen bölgesindeki bazı âlimlerin özellikle hadis isnadı konusunda kendisinden faydalandıkları bu seyahatin ardından beşinci defa Mısır'a gitti.

Abdülkadir Gedikzâde'nin *el-Ḳavlü'l-ma'rûf bimâ li-ehli'l-cûd ve'l-ma'rûf* adlı eserinin müellif hattı nüshasının ilk ve son sayfaları (Beyazıt Devlet Ktp., nr. 1046)

Aydın, Gazze, Remle, Saîd, Şam ve Kudüs de Gedikzâde'nin ziyaret ettiği merkezler arasındadır. Kudüs'te bir müddet kalan Gedikzâde daha sonra Nablus'a geçti ve 29 Cemâziyelâhir 1187'de (17 Eylül 1773) burada vefat etti. Murâdî bu tarihi 1189 (1775), vefat yerini de Medine olarak kaydedip onun Cennetü'l-Bakī'a defnedildiğini söylerse de Kettânî bunun doğru olmadığını belirtmiştir.

Eserleri. Cebertî, Gedikzâde'nin bütün kitaplarının ve seyahatleri boyunca derlediği her şeyin vefatı sırasında yanında bulunduğunu, ancak bunların daha sonra kaybolduğunu kaydetmektedir. Onun günümüze geldiği bilinen tek eseri, müellif hattı nüshası Beyazıt Devlet Kütüphanesi'nde bulunan (nr. 1046) *el-Ḳavlü'l-ma'rûf bimâ li-ehli'l-cûd ve'l-ma'rûf*'tur. Bundan başka *es-Sırrü'l-mü'temen fî* (*şerḥi*) *'r-riḥleti ile'l-Yemen*, *el-Muṭribü'l-mu'ribü'l-câmi' li-ehli'l-meşrıḳ ve'l-maġrib* ve *Keydü'ş-şurûf 'an ehli'l-ma'rûf* adlı eserleri kaynaklarda zikredilmektedir. Cebertî ayrıca Şam, Anadolu ve Yemen seyahatinden önce yazdığı bir divanından söz etmekte, uğradığı her yer hakkında kasideler yazdığını, bu yerlerin önde gelen şahsiyetlerini ve velilerini övdüğünü belirtmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Murâdî, *Silkü'd-dürer*, III, 56-57; Cebertî, *'Acâ'ibü'l-âs̱âr*, Beyrut, ts. (Dârü'l-Cîl), I, 428-430; Sıddîk Hasan Han, *Ebcedü'l-'ulûm*, Beyrut, ts. (Dârü'l-Kütübi'l-ilmiyye), III, 181-182; Abdülhay el-Kettânî, *Fihrisü'l-fehâris*, II, 772-774, ayrıca bk. İndeks; *Îżâḥu'l-meknûn*, II, 12, 395, 498; *Hediyyetü'l-'ârifîn*, I, 604; Ziriklî, *el-A'lâm*, IV, 164; Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifîn*, V, 287.

TAYYAR ALTIKULAÇ

GEDİZLİ MEHMED EFENDİ

(1752-1837)

Osmanlı âlimi, fakih.

1165 (1752) yılında Kütahya'nın Gediz kasabasında doğdu. İlmiyeye mensup bir aileden olup kaynaklarda tam adı es-Seyyid Hâfız Mehmed b. Ahmed b. Şeyh Mustafa el-Gedûsî olarak geçer. Şeceresinin bulunduğu mecmuadan anlaşıldığına göre hem baba hem de anne tarafından seyyiddir. İlk öğrenimini Gediz'de yaptı. 1179'da (1765) babasının, dört yıl sonra da hocası Merdanzâde Mehmed Efendi'nin ölümü üzerine İstanbul'a gitti. Burada hıfzını tamamladıktan sonra dinî ilimlerin yanı sıra mantık ve hendese okudu; Şeyhülislâm Mehmed Atâullah Efendi'ye mülâzemetle Beyazıt Medresesi'ne muîd olarak tayin edildi. Bu sırada tahsilini tamamlayarak Beyazıt Medresesi'nde müderris oldu (1193/1779). Ardından Bursa'da Mevlûdî Süleyman Efendi, Perîpeyker, Nişancı Ali Paşa ve İnce Güzel medreselerinde müderrislik yaptı. 1791 Aralığında Filibe'nin Karlova'ya bağlı Kubsi nahiyesinde başladığı nâiblik görevine Urmiye, Lefkoşe, Kuşadası, Gelibolu ve Galata'da (1218/1803) devam etti. Bu arada bir müddet askerî kassâmlık görevinde bulundu. Kısa süren bu görevden sonra Güzelhisar nâibliğine tayin edilirken ilmî pâyesi yükseldi, kendisine mûsıle-i Süleymâniye itibarı ve Maraş mevleviyeti verildi. Ardından Bağdat (1813) ve Filibe'de de (1817) kadı olarak görev yaptı. En son görevi 1242'de (1826) getirildiği fetva eminliğidir. Bu sırada Mekke ve İstanbul pâyelerine nâil oldu. 1252 (1836) yılında Anadolu kazaskerliği pâyesini de alan Gedizli Mehmed Efendi 27 Ramazan 1253 (25 Aralık 1837) tarihinde İstanbul'da vefat etti.

Gedizli Mehmed Efendi aynı zamanda velûd bir müelliftir. Fetvaların sadeleştirilmesi ve Türkçeleştirilmesi çalışmalarına bizzat katılmış, Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması kararında aktif rol oynamıştır. Özellikle Bağdat kadılığı ve fetva eminliği dönemlerinde verimli telif çalışmaları yapmıştır. Tasavvufla daha yoğun olarak ilgilenmesi de bu döneme rastlar. Ayrıca hat sanatında mahâret sahibi olduğu ve birçok eseri istinsah ettiği kaydedilmektedir.

Eserleri. 1. *Câmiu's-sükûk*. Şer'î mahkemelerce verilen hukukî belgelerin bir araya getirildiği bir mecmuadır (DİB Ktp., nr. 3795). **2.** *Feyżü'l-kerîm fî nuḳûli Fetâvâ 'Abdirraḥîm*. Şeyhülislâm Menteşzâde Abdürrahim Efendi'nin *Fetâvâ*-yı

Gedizli'nin askerî kassâm olduğuna dair belge (İstanbul Müftülüğü Şer'iyye Sicilleri Arşivi, Kısmet-i Askeriyye Mahkemesi, nr. 5/799, vr. 1a)

